

ПЕДАГОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК БАЗОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто педагогічну спрямованість особистості в контексті розвитку професійної позиції майбутнього вчителя. Охарактеризовано категорії “професійна позиція”, “педагогічна позиція” як система ціннісно-сміслових ставлень особистості вчителя до різних сфер педагогічного процесу і його учасників. Уточнено зміст понять: “спрямованість особистості”, “професійна спрямованість”, “педагогічна спрямованість”. Особливу увагу приділено опису особливостей педагогічної спрямованості як єдності особистісних якостей вчителя, що визначають усвідомлене розуміння цілей і завдань педагогічної діяльності, залежних від характеру домінуючого мотиву в системі професійної мотивації майбутнього вчителя. Підкреслено важливу роль взаємозв'язку гуманістичного та інноваційного характеру педагогічної спрямованості та професійної позиції майбутнього вчителя, що формується на її основі.

Ключові слова: професійна позиція майбутнього вчителя, спрямованість особистості, професійна спрямованість, педагогічна спрямованість.

Одним з головних завдань сучасної системи педагогічної освіти є підготовка фахівця, здатного компетентно, відповідально і творчо здійснювати професійну діяльність, постійно прагнути до саморозвитку та самоосвіти, виступати активним суб'єктом діяльності зі сформованою педагогічною спрямованістю як підґрунтям його професійної позиції.

Професійна позиція вчителя розглянута зарубіжними й вітчизняними вченими, як: інтегральна характеристика особистості (К. Альбуханова-Славська, Л. Анциферова, А. Асмолов, Б. Братусь та ін.); спосіб трансформації особистісних цінностей у навколишнє комунікативне середовище (В. Слободчиков, А. Григор'єва та ін.); складова компетентності (А. Коршунов, А. Лебедев, В. Монтатов і ін.); рушійна сила суб'єктної активності особистості вчителя (А. Міщенко, В. Сластьонін, Є. Шиянов та ін.); система ставлень до професії, до учнів, до колег, до себе самого, як до учасника педагогічного процесу (М. Боритко, С. Вершловський, А. Маркова, А. Руденко, М. Сергєєв та ін.).

Будь-які позиції людини вчені визначають через категорію „особистість”, ґрунтуючись на таких її характеристиках, як активність, цілеспрямованість, мотиви, установки, погляди, інтереси і переконання (Б. Ананьєв, Л. Божович, С. Вершловський, Н. Гуца, Ю. Кулюткін, С. Рубінштейн, Г. Сухобська, Д. Узнадзе та ін.).

Аналіз філософсько-соціологічних і психолого-педагогічних досліджень показав, що “позиція” як характеристика особистості є міждисциплінарним явищем, що характеризує місце, яке людина займає в системі відносин і діяльності (Е. Берн, Є. Кузьмін, В. Ядов та ін.).

Проблема позиції особистості в цілому і в різних аспектах її формування зокрема дає змогу зробити висновок про трансформацію позиції від світоглядного до професійного контексту через диференціацію аксіологічного потенціалу особистості; соціального запиту суспільства; переходу освітніх процесів в умови ринкових відносин, через саморозвиток як фундаментальну основу будь-якої професійної діяльності (В. Бакштановський, Л. Бухліна, М. Єлютіна, В. Магун, А. Маркова, М. Прохорова та ін.). Феномен професійної позиції особистості в педагогічному контексті (“педагогічна позиція”, “позиція викладача”, “професійна позиція вчителя”) виділено у самостійну проблему в 90-ті рр. ХХ ст. (А. Гуторова, С. Нелюбов, Т. Пашкевич, Г. Семенова, Л. Сочень, О. Темченко та ін.).

“Позиція” і “професійна позиція” в межах філософських, соціальних і психологічних досліджень розглядається як:

- стійка система ставлень до певних сторін діяльності, що виражається у відповідній поведінці та вчинках;
- характеристика суб’єкта відносно інших суб’єктів: до суб’єктів культури, науки, мистецтва, до власної професійної діяльності;
- місце індивіда в статусно-рольовій, внутрішньогруповій структурі;
- характеристика способу життя;
- система відносин у контексті ролі;
- погляди, установки, диспозиції щодо умов життєдіяльності;
- активність, що реалізується в діяльнісному самовираженні, рівень виконання діяльності й адекватна самооцінка.

“Позицію” в контексті педагогічних досліджень визначено як систему ставлень педагога до різних сторін професійної діяльності, що органічно поєднує в собі ціннісно-сміслову, когнітивно-діяльнісну й рефлексивну складові (І. Колеснікова, І. Мавріна, М. Цілих та ін.).

Аналізуючи дефініцію „педагогічна позиція”, ми з’ясували, що на сучасному етапі наукових досліджень вона визначається як „мотиваційно-ціннісне ставлення до всіх сфер педагогічної діяльності (особистісна позиція педагога) ” [11, с. 80–84]; “розуміння педагогом своїх функцій” [5]; “орієнтація на особистісну модель взаємодії” [10]; “система ставлень особистості вчителя до професії, заснована на інформаційному полі” [6].

Позиція педагога ототожнюється з поняттям “позиція ненасильства” як провідною тенденцією гуманістичної освітньої парадигми [8, с. 3–8]. Крім того, існує уявлення про педагогічну позицію як про ряд професійних позицій педагога, кожна з яких спирається на певну основу:

- суб’єктний досвід учня [4];
- емоційно-моральне переживання [7, с. 267–269];
- навчальний діалог [2].

Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що феномен професійної позиції вчителя розглядається як:

- ознака педагогічного професіоналізму (С. Баталіна, П. Блонський, С. Гусєва, Ф. Корольов, А. Макаренко, А. Маркова, П. Парибок, Г. Прозо-

ров, Л. Раскін, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, С. Фрідман, Т. Шацький, А. Шафранова та ін.);

– невід’ємна умова здійснення педагогічної діяльності; компонент педагогічної культури і професійно-педагогічної спрямованості (К. Ваганова, А. Гуторова, Т. Казакова, С. Плетньов, І. Ткаченко, Г. Шищенко та ін.);

– показник творчого підходу вчителя до педагогічної професії (Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинський та ін.).

Таким чином, професійна позиція вчителя в педагогічному контексті розглядається як система ставлень педагога до світу, до педагогічної дійсності і до педагогічної діяльності, зокрема, що базується на інтелектуальному, діяльнісному, вольовому й емоційно-оцінному потенціалах особистості [11].

Ми поділяємо наукові погляди А. Маркової, яка під професійними позиціями розуміє стійкі системи ставлень учителя (до учня, до себе, до колег), що визначають його поведінку [9], і згодні з тим, що професійна позиція вчителя може розглядатися як система сформованих установок і орієнтацій, ставлень і оцінок внутрішнього досвіду, реальності й перспектив, а також домагань, які визначають характер дій і поведінки [3].

Однак, слід зазначити, що цінності, устремління, потреби особистості, які становлять основу позиції особистості в цілому, в єдності являють собою спрямованість особистості. Згідно з цим, спрямованість особистості виступає однією базових основ для формування професійної позиції особистості.

Ця тенденція на сучасному етапі розвитку науково-педагогічної думки недостатньо досліджена, що зумовлює актуальність детального теоретичного аналізу спрямованості особистості майбутнього вчителя як основи розвитку його професійної позиції.

Відповідно, *метою статті* є розгляд категорії „спрямованість особистості” в контексті проблеми розвитку професійної позиції майбутнього вчителя; розмежування понять “професійна спрямованість” і “педагогічна спрямованість”; характеристика особливостей педагогічної спрямованості як важливої особистісної характеристики майбутнього вчителя, яка здійснює безпосередній вплив на розвиток його педагогічної позиції.

Феномен спрямованості особистості, її структуру та типи, залежність цінностей і смислів спрямованості особистості від діяльності, яку виконує особистість, розглянуті в роботах таких учених, як Б. Басс, Ф. Глобін, І. Єгоричева, Н. Кузьміна, М. Кучер, М. Неймарк, В. Смекал, Д. Фельдштейн та ін.

Спрямованість розуміють як окрему характеристику особистості; єдність мотивів, поглядів, переконань, потреб і устремлінь; відображення Я-концепції і прагнення особистості до самоактуалізації.

Резюмуючи, припустимо, що спрямованість особистості визначає структуру особистості в цілому і характеристику її особливостей; виражає суб’єктивні ставлення особистості до різних сфер навколишньої дійсності, сприяє стійкості особистості.

Характер загальної спрямованості особистості значною мірою визначає професійна спрямованість як особистісна освіта.

Здійснивши аналіз наукової літератури з проблеми професійної спрямованості особистості, ми з'ясували, що професійна спрямованість є результатом формування системи ціннісних мотивів, які спонукають особистість до засвоєння професійних знань, умінь, навичок і способів їх творчого використання на практиці. Професійна спрямованість містить у собі предметний зміст і світогляд особистості.

Професійна спрямованість розуміється, насамперед, як вирішальний чинник при виборі особистістю майбутньої професії; як стійка властивість особистості, заснована на домінуючих мотивах, які спонукають особистість до професійної діяльності; сукупність мотивів вибору професії, навчальних мотивів, системи ціннісно-оцінних ставлень особистості до професії і до себе, як до професіонала, інтересів, потреб, нахилів, прагнень, пов'язаних з професійною діяльністю людини.

Професійна спрямованість виражається в позитивному ставленні особистості до професії; у професійній придатності; професійних інтересах, цінностях; у готовності до професійної діяльності, яка, згідно з твердженням Л. Бахмат, заснована на системі ставлень, переконань, мотивів особистості, на її професійній самосвідомості [1, с. 59].

Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що професійна спрямованість особистості є визначальним чинником при виборі майбутньої професії та позиції у цій професії та водночас – характеристикою якості виконання професійної діяльності фахівцями різного профілю.

Нас цікавить професійна спрямованість у контексті педагогічної діяльності, оскільки від педагогічної спрямованості у багатьох аспектах залежить успішність формування професійної позиції майбутнього вчителя.

Педагогічна спрямованість визначається позитивним ставленням до педагогічної професії.

Головним мотивом педагогічної спрямованості є інтерес до педагогічної діяльності, усвідомлення свого покликання, відчуття потреби в обраній професії.

Педагогічна спрямованість досліджувалася вченими А. Ахмедзяновою, Н. Кузьміною, Т. Томіловою та ін.

Феномен педагогічної спрямованості вчені визначають як “систему особистісних якостей, які формують стійке, усвідомлене, активно-дійове ставлення особистості до педагогічної праці”; як “професійно значущу якість особистості вчителя, основним мотивом якого є спрямованість на розвиток особистості учня (гуманістичний мотив)”; як форму активності особистості; як усвідомлення цілей і завдань професійної діяльності.

На наш погляд, під педагогічною спрямованістю слід розуміти стійку мотивацію і інтерес до педагогічної професії, прагнення працювати вчителем.

Важливе місце у педагогічній спрямованості вчені відводять внутрішній психологічній налаштованості особистості на педагогічну професію,

яка сприятиме усвідомленню особистістю позитивних педагогічних мотивів; формуванню особистості вчителя як активного суб'єкта діяльності, здатного нестандартно підходити до вирішення професійних завдань.

На підставі проведеного теоретичного аналізу наукової літератури можна зробити висновок про те, що педагогічна спрямованість ґрунтується, насамперед, на особистісній спрямованості, виражається в потребі особистості майбутнього вчителя в самореалізації в педагогічній професії; в мотивації до результативної діяльності та інтересі до професійного саморозвитку; в адекватній самооцінці цілей і результатів власних професійних дій, у прагненні наближення до образу ідеального вчителя. Всі зазначені характеристики педагогічної спрямованості адекватні особливостям професійної позиції педагога.

Крім того, педагогічна спрямованість припускає наявність психолого-педагогічних знань, усвідомлення способів самопізнання, самоактуалізації; проявляється в позитивному ставленні до майбутньої професії, в активності студента в навчально-професійній діяльності, в прагненні до пріоритетів „педагогіки співробітництва”.

Відповідно, педагогічна спрямованість як результат особистісної спрямованості в процесі розвитку здатна позитивно впливати на формування професійно-педагогічної позиції майбутнього вчителя.

Педагогічна спрямованість як рушійна сила розвитку професійної позиції майбутнього вчителя, насамперед, повинна носити гуманістичний характер.

Вагомим підтвердженням актуальності гуманістичного характеру спрямованості та позиції педагога є погляди В. Сухомлинського, який одним з перших проголосив обов'язковість в освітньому процесі любові до дитини: не як особливого індивідуального ставлення окремих педагогів до дітей, а любові як обов'язкової педагогічної позиції вчителя і всього шкільного колективу. Цю позицію В. Сухомлинський розглядав як головне свідчення професіоналізму педагога.

Погляди В. Сухомлинського підтримують Ш. Амонашвілі та В. Серіков, визначаючи педагогічну позицію як індивідуально-особистісний підхід до дитини, заснований на гуманізмі, професійній освіченості, досвіді, творчості.

Утім, слід зазначити, що, стверджуючи в діяльності гуманістичний зміст педагогічної спрямованості та професійної позиції, майбутній учитель повинен враховувати динамічні зміни в сучасних освітніх тенденціях і розуміти суспільно-економічні та політичні зміни, бути уважним до змін в особистості вихованців, їх позицій, цінностей, потреб, мотивів; постійно переосмислювати свої професійно-педагогічні дії.

Майбутній учитель з позитивною педагогічною спрямованістю і зі сформованою на її основі професійною позицією повинен швидко опанувати новинки технічного прогресу, адекватні сучасній системі педагогічної освіти; реагувати на мінливі вимоги суспільства до особистості педа-

гога нової генерації; враховувати потреби батьків, які свідомо покладають основну відповідальність за всебічний розвиток дітей на вчителя.

Таким чином, педагогічна спрямованість і заснована на ній професійна позиція майбутнього вчителя повинні інтегрувати у своєму змісті гуманістичні та інноваційні освітні тенденції.

Педагогічна спрямованість, органічно поєднуючи гуманістичний і інноваційний характер, дасть змогу майбутньому вчителю розвивати власну професійну позицію і при цьому враховувати ідеї особистісно-орієнтованого підходу в навчанні й вихованні, інтереси й потреби учнів; сприяти розвитку особистості кожного вихованця; забезпечувати формування суб'єктних рис і якостей учнів; дотримуватися демократичних принципів у навчанні й вихованні дітей; застосовувати різні професійно-позиційні ролі в процесі навчально-професійної діяльності; об'єктивно оцінювати можливості й результати навчання; утверджувати культуру толерантності у спілкуванні з вихованцями.

Висновки. Отже, педагогічна спрямованість особистості майбутнього вчителя ґрунтується на позитивній професійній мотивації, системі установок і ціннісно-сміслових ставлень до педагогічної професії; виступає вагомою підставою для формування професійно-педагогічної позиції як способу утвердження педагогічного професіоналізму.

Перспективи подальших досліджень в обраному напрямі ми пов'язуємо з вивченням практичних способів взаємозалежного розвитку педагогічної спрямованості та професійної позиції майбутнього вчителя.

Список використаної літератури

1. Бахмат Л. В. Готовність до професійної педагогічної діяльності як наукова проблема / Л. В. Бахмат // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах . – 2014. – Вип. 34. – С. 56–60.
2. Белова С. В. Функции учебного диалога в усвоении старшеклассниками ценностно-содержательного гуманитарных предметов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. / С. В. Белова. – Волгоград, 1995. – 24 с.
3. Вершловский С. Г. Общее образование взрослых: стимулы и мотивы : монография / С. Г. Вершловский. – Москва : Педагогика, 1987. – 184 с.
4. Горшкова В. В. Межсубъектные отношения в педагогическом процессе / В. В. Горшкова. – Санкт-Петербург, 1992. – 134 с.
5. Громкова М. Т. Психология и педагогика профессионального образования / М. Т. Громкова. – Москва : Академия, 2000. – 568 с.
6. Ефимова С. В. Формирование педагогической позиции у студентов физкультурных вузов : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04. / С. В. Ефимова. – Смоленск, 2004. – 24 с.
7. Ильин Е. Н. Искусство обучения / Е. Н. Ильин // Педагогический поиск. – Москва, 1987. – 322 с.
8. Маралов В. Г. Психология ненасильственного взаимодействия как предмет психологического исследования / В. Г. Маралов // Психология ненасильственного взаимодействия. – Череповец, 1999. – 246 с.
9. Маркова А. К. Психология труда учителя: книга для учителя / А. К. Маркова. – Москва : Просвещение, 1993. – 190 с.
10. Сериков В. В. Образование и личность: теория и практика проектирования образовательных систем / В. В. Сериков. – Москва : Логос, 1999. – 271 с.

11. Темченко О. В. Педагогические условия формирования профессиональной позиции учителя общеобразовательной школы : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. "Теория и методика профессионального образования" / О. В. Темченко. – Харьков, 2010. – 24 с.

12. Шиянов Е. Н. Гуманизация профессионального становления педагога / Е. Н. Шиянов // Советская педагогика. – 1991. – № 9. – 112 с.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2014.

Литовка Е. П. Педагогическая направленность личности как базовая основа развития профессиональной позиции будущего учителя

В статье рассматривается педагогическая направленность личности в контексте развития профессиональной позиции будущего учителя. Характеризуются категории "профессиональная позиция", "педагогическая позиция" как система ценностно-смысловых отношений личности учителя к разным сторонам педагогического процесса и его участникам. Уточняется смысл понятий: "направленность личности", "профессиональная направленность", "педагогическая направленность". Особое внимание уделяется описанию особенностей педагогической направленности как единства личностных качеств учителя, определяющих осознанное понимание целей и задач педагогической деятельности и зависящих от характера доминирующего мотива в системе профессиональной мотивации будущего учителя. Подчеркивается важная роль взаимосвязи гуманистического и инновационного характера педагогической направленности и формирующейся на ее основе профессиональной позиции будущего учителя.

Ключевые слова: профессиональная позиция будущего учителя, направленность личности, профессиональная направленность, педагогическая направленность.

Litovka O. Pedagogical Orientation of the Individual as the Basic Foundation of the Future Teacher Professional Position

The article considers the pedagogical orientation of the individual in the context of a professional position of the future teacher. Characterized by the category "professional position", "teaching position" as a system of values and personality of the teacher of semantic relations to different sides of the pedagogical process and its participants. Clarifies the meaning of the concepts of "personal orientation", "professional orientation", "pedagogical orientation". Particular attention is given to the description of features pedagogical orientation as the unity of personal qualities of teachers defining a conscious understanding of the goals and objectives of the pedagogical activity and depending on the nature of the dominant motive in the professional motivation of the future teacher. The important role of the relationship and the innovative nature of humanistic pedagogical orientation and formed on its basis of the professional position of the future teacher.

The phenomenon of teaching positions is analyzed in comparative characterization of foreign and domestic scientific understanding of this concept; teacher professional position is presented as an interdisciplinary phenomenon broad sense which is integrated into the professional direction of the teacher.

The features pedagogical orientation as a responsible attitude to the future teachers pedagogical work.

Relationship of the development of future teacher professional positions and professional orientation of the individual student's teacher training college is substantiated.

The relevance integration of humanistic and innovative nature of pedagogical direction and formed on the basis of future teacher professional positions in modern education is being argued.

Key words: professional position of the future teacher, personality orientation, professional orientation, pedagogical orientation.